

Spis treści

Wstęp	9
I. Pojęcie kategorii w filozofii języka i językoznawstwie	17
1. Od substancji do struktury. Arystotelesa nauka o kategoriach a kategorie intelektu Immanuela Kanta	18
2. Kategoria w słownikach języka polskiego i opracowaniach lingwistycznych	23
3. Obiektywność, subiektywność czy intersubiektywność kategorii – refleksja językoznawcza	43
II. Wymiary czasu	53
1. Czym jest czas? Obiektywne i subiektywne rozumienie czasu w filozofii i socjologii	54
1.1. Czas jako byt samoistny (atomiści, I. Newton)	54
1.2. Relacyjna teoria czasu (Arystoteles, G.W. Leibniz)	57
1.3. Czas jako forma poznania rzeczywistości (eleaci, sceptycy, I. Kant)	60
2. Społeczno-kulturowy wymiar czasu	62
2.1. Czas wytworem życia zbiorowego (É. Durkheim)	63
2.2. Koncepcja czasu społecznego (E. Tarkowska)	65
2.3. Czas – kluczowa idea kulturowa (M. Eliade, A. Guriewicz)	66
3. Różnorodność czasów	69
3.1. Czas jakościowy	71
3.2. Czas ilościowy	77
3.3. Rywalizacja dwu modeli czasowości i jej skutki	81
4. Opisać (wielo)czas	81
4.1. Strefowa teoria czasu L. Bielawskiego	83
4.2. Strefowa teoria czasu a lubelska etnolingwistyka kognitywna	95
III. Lingwistyczne ujęcie czasu	99
1. Język w czasie	101
2. Czas w języku	107
3. Czas językowy	116
3.1. „Przyjęzykowe” wykładniki kategorii czasu	116
3.2. Językowe wykładniki kategorii czasu w polszczyźnie	121

3.2.1. Leksykalne wykładniki kategorii czasu	121
3.2.1.1. Konceptualizacja czasu w świetle danych etymologicznych . .	122
3.2.1.2. Czas w leksyce	128
3.2.1.2.1. „Jednoczesność”	128
3.2.1.2.2. „Poprzedzanie w czasie”	131
3.2.1.2.3. „Następowanie w czasie”	139
3.2.1.2.4. „Trwanie”	143
3.2.1.2.4.1. „Krótkotrwałość”	143
3.2.1.2.4.2. „Długotrwałość”	147
3.2.1.2.4.3. Dokładne i niedokładne jednostki czasu	151
3.2.1.2.5. „Powtarzalność w czasie”	206
3.2.1.2.6. „Tempo”	215
3.2.2. Morfologiczne wykładniki kategorii czasu	229
3.2.2.1. Słowotwórcze wykładniki kategorii czasu	230
3.2.2.1.1. Teraźniejszość („teraz”)	230
3.2.2.1.2. Przeszłość („przed”)	230
3.2.2.1.3. Przyszłość („po” i „na nowo”)	239
3.2.2.1.4. Ponadczasowość („zawsze”)	249
3.2.2.1.5. Trwanie („początek-koniec”, „krótko-długo”)	249
3.2.2.2. Aspekt	251
3.2.2.3. Czas gramatyczny	255
3.2.2.4. Nieokreślone formy czasownika – bezokolicznik i imiesłów . .	261
3.2.2.5. Nieosobowe formy czasownika	262
3.2.3. Składniowe wykładniki kategorii czasu	263
3.2.3.1. Tok czasowy orzeczenia – „długo-” i „krótkotrwałość”, „powtarzalność”, „fazowość”	264
3.2.3.2. Okolicznik	271
3.2.3.3. Złożone konstrukcje temporalne	273
3.2.3.4. Zdania współrzędne	275
3.2.3.5. Zdania podrzędne czasowe	275
3.2.3.6. Imiesłowowy równoważnik zdania	279
3.2.4. Czas w metaforze pojęciowej	282
3.2.4.1. Polskie metafory czasu	284
3.2.4.2. Pojęciowe modele czasu	289
3.2.4.2.1. Model ruchomego czasu	290
3.2.4.2.2. Model ruchomego ‘ja’	291
3.2.4.2.3. Model ruchomego ‘ja’ i ruchomego czasu	292
3.2.4.3. Model ruchomego czasu cyklicznego	293
IV. Polskie strefy czasu. Wybrane analizy etnolingwistyczne	297
1. Strefa czasu regulowana rytmami natury. Konceptualizacja polskiego tygodnia z perspektywy etnolingwistycznej	297
2. Strefa czasu socjologicznego regulowana rytmem biologicznym życia człowieka. <i>Niedzielnik – lygus albo kościelnik</i> . Językowo-kulturowy aspekt prognostyków narodzinowych	307

---

3. Strefa czasu „płytkiej” historii. <i>Pomożecie? Pomożemy!</i> Polskie lata 70. XX w. a mit Edwarda Gierka.	335
4. Strefa czasu historii i tradycji. <i>W Zwiastowanie i robaczek, i żmija z ziemi zmartwychwstanie</i> . O pewnej różnicy w interpretacji słowiańskiego kalendarza ludowego w kontekście <i>Slavia Latina</i> i <i>Slavia Orthodoxa</i>	353
Podsumowanie	373
Bibliografia	379
Wykaz źródeł.	411
Summary	435